

Psykologi på narkokrigens slagmark

65 000 mennesker er drept siden Mexicos tidligere president Felipe Calderón erklærte krig mot narkotika i 2006. Hva med de overlevende og etterlatte?

TEKST:

Lisbet Jære

FOTO:

Alfredo Durante

PUBLISERT 5. januar 2013

EN I REKKEN: Et familiemedlem på minnemarkeringen ett år etter massakren ved Casino Royale i Monterrey. Eierne hadde ikke betalt bestiktelser til narkokartellet. 55 mennesker ble drept i en hevnaksjon.

Skarpt sollys skinner gjennom helgenskikkelsene i glassvinduene ned på menneskene som sitter tett i tett på benkeradene i den lille kirken i Monterrey. Ansiktene er alvorlige, sorgtunge. Et femtitalls mennesker reiser seg, en etter en går de fram til alteret. Presten gir dem et hvitt lys og et portrettbilde, og velsigner dem.

En skjærende lyd fra mikrofonene bryter stillheten, og jeg skvetter til, kanskje på grunn av en undertrykt følelse av å ikke være på sikker grunn til tross for at jeg er i en kirke, av at her kan alt skje. For nøyaktig et år siden var det ikke et dårlig lydanlegg som brøt freden i kirkerommet, men skuddsalver fra Casino Royale som ligger noen hundre meter fra kirken. Eieren av kasinoet hadde ikke betalt bestikklser til narkokartellet Los Zetas. I en hevnaksjon fyrte de løs med både skudd og ild ettermiddagen den 25. august 2011. 55 mennesker ble drept i massakren, de fleste kvinner som jobbet ved kasinoet. Det er bilder av de 55 ofrene presten nå gir til familiemedlemmene som er på minnegudstjeneste et år etter den tragiske massakren.

MINNEMARKERING: De pårørende møtes først i kirken hvor de tar imot velsignelse, et bilde av den de har mistet og et hvitt lys. Deretter går de i prosesjon til ruinene av kasinoet hvor narkotikakartellet drepte 55 mennesker i en hevnaksjon.

MINNEMARKERING: De pårørende møtes først i kirken hvor de tar imot velsignelse, et bilde av den de har mistet og et hvitt lys. Deretter går de i prosesjon til ruinene av kasinoet hvor narkotikakartellet drepte 55 mennesker i en hevnaksjon.

I tomme, mørke gater

Byen Monterrey ligger nordøst i Mexico ikke langt fra grensen til USA, og er Mexicos viktigste industriby. Den har hatt rykte på seg for å være en velfungerende by. En gang ble den til og med regnet for å være den sikreste byene i Sør-Amerika. Men noe har skjedd, det har snudd seg helt rundt. Psykiater Gerardo Cantú Garza, leder for et kriseteam som jobber med ofre etter den organiserte kriminaliteten, tar oss med på sightseeing en fredag kveld i slutten av august. Dette er hjembyen hans, men han viser oss en by han selv ikke kjenner igjen. Situasjonen i Monterrey forverret seg betraktelig i 2010 da narkokartellene Las Zetas og El Golfo begynte å slåss om kontroll over området. Aller verst star det til i de små byene utenfor Monterrey, på grensen til USA. Mange kalles spøkelsesbyer, for befolkningen har dratt.

– For ikke så lenge siden var det fullt natteliv her. Nå er gatene tomme, ingen tør å gå ut lenger, sier Gerardo Cantú Garza, og peker på gamlebyen til høyre for oss. Noen gatelykter lyser opp de tomme gatene på en illevarslende måte. På bygningene henger det til salgs-skilt. Her har det vært flere skyteepisoder i det siste.

– Og her har vi et eksempel på «Art narco», sier Cantú Garza ironisk og peker på en restaurant i prangende stil med kupler og os av dårlig smak. Han sier at folk i Monterrey vet hvilke restauranter narkokartellene står bak. Det er en viktig business for å hvitvaske skitne penger.

Ifølge presidenten i Asociación Psiquiátrica Mexicana, Fernando López Munguía, har antall meksikanere som har en eller annen psykisk lidelse, økt fra 14 til 20 prosent mellom 2003 og 2011. Økningen skyldes volden som mer og mer preger samfunnet.

– Situasjonen i Monterrey er svært komplisert, en vet ikke lenger hvem en skal stole på, sier Cantú Garza. Det er stressende å være i Monterrey. Som å være i en krigssone der en alltid må være på vakt. Problemet er at frontlinjene ikke er klare, paranoiaen er til å ta og føle på.

Krigen kom til han

– Noen måtte gjøre det, det var et enormt udekket behov der, sier Gerardo Cantú Garza. Han forteller om bakgrunnen for ideen om å starte et kriseteam som jobber med ofre for den organiserte kriminaliteten, det første i Mexico. Initiativet kom fra Cantú Garza selv, ikke fra myndighetene. Teamet er støttet av myndighetene, men består av frivillige profesjonelle.

Psykiateren hadde alltid hatt en drøm om å reise ut i verden og jobbe i krise- og krigsområder for organisasjoner som Leger uten grenser. Men så slapp han å reise ut for å oppsøke krigen, den kom til hans hjemby i stedet.

Cantú Garza jobber på intensivavdelingen på sykehuset for psykiatri, og i 2009 ble han sendt til byen Anahuac, en fattig by helt på grensen til USA der de med mulighet for lengst har emigrert til USA. Befolkningen var i sjokk etter en skyteepisode på en fabrikk med flere drepte.

– Det var sterkt å komme dit og se redselen i øynene. Et annet sjokk var at de hadde hatt besøk av psykologer som hadde sagt til dem: «Tenk at dere er et annet sted, forsøk å forestill dere at dere er på stranda.»

– Dette var fattige mennesker som aldri hadde vært på stranda, legger Cantú Garza oppgitt til.

Han ble sendt ut i flere kriselignende situasjoner.

– Overalt møtte jeg folk som ikke fikk den hjelpen de trengte. Jeg spurte meg selv, hva gjør en i en situasjon som dette?

Cantú Garza begynte å utvikle ideen, og 1. september 2010 ble kriseteamet formelt dannet. Det består av en kjerne på 13 profesjonelle, flest psykologer, men også familieterapeuter og sosialarbeidere. Myndighetene har støttet flere kurs ledet av psykolog José Navarro Góngora, director for mastergradsprogrammet om krise og traumer ved Universitetet i Salamanca i Spania.

– Vi hadde ikke fått det til uten hjelp fra Navarro Góngora. Han er en internasjonal ekspert på dette, og ledet kriseteamet etter terrorangrepet i Madrid i 2004. Nå håper jeg at andre delstater i Mexico også vil opprette lignende team, sier Gerardo Cantú Garza.

Massiv intervensjon på kasinoet

Kriseteamet hadde mye å gjøre i etterkant av massakren på kasinoet. De var heldige fordi José Navarro Góngora var i landet akkurat da og kom til unnsetning. Kasinoet er en av tre hendelser teamet har jobbet med som de betegner som «massiv intervensjon». En annen skjedde 19. februar i år. Da ble 44 mennesker drept i et fengsel i Apodaca utenfor Monterrey etter et angrep fra innsatte fra narkokartellet Los Zetas.

«Andelen meksikanere som har en psykisk lidelse, har økt fra 14 til 20 prosent mellom 2003 og 2011. Økningen skyldes volden»

– Situasjonen ved kasinoet var svært kaotisk, sier Cantú Garza. Han snakker saktere, som om han vil se for seg i detalj det som skjedde for et år siden.

– Jeg var på sykehuset der vi tok imot de omkomne som kom fra kasinoet. Folk strømmet til og prøvde å komme seg inn i likbilene for å se om noen av familiemedlemmene deres var blant de døde.

Stikkordet her er organisering. Og i dette øyeblikket er det Cantú Garza tar av seg hatten som psykiater og går hundre prosent inn i rollen som koordinator. Teamet opererer etter prinsipper fra FNs Inter-Agency Standing Committee (IASC) om mental helse og psykososial hjelp i forbindelse med nødsituasjoner og katastrofer.

– Jeg presenterer meg som Gerardo, leder for kriseteamet, og sier «jeg skal løse dine problemer». Dersom jeg sier at jeg er psykiater, blir folk mistenksomme, og innbiller seg

at jeg ser på dem som gale. Dersom jeg sier at jeg er fra myndighetene, blir de også mistenksomme, her er det ingen tillit til systemet.

Jobber i ingenmannsland

Psykolog Julia Perez (ikke hennes egentlige navn – se egen boks om bakgrunnen for anonymiseringen) har bare vært med i kriseteamet i et år, men hun har hatt mer nærkontakt med narkovolden enn noen av de andre. Hun kommer fra en by helt på grensen til USA som er viktig for transporten av narkotika til naboen i nord. For fire–fem år tilbake, da Perez var psykologistudent i Monterrey, inviterte hun venner hjem til seg i helgene for å slappe av fra storbyen. Nå er hjembyen hennes et sted de fleste reiser fra og ikke til. Den har falt i hendene på den organiserte kriminaliteten.

– I landsbyen finnes det så godt som ingen psykologer, sier Perez. Hun jobber på en av de få offentlige klinikkene som behandler folk med rusproblemer.

Landsbyens økonomi er basert på et stort oljeraffineri. Cantú Garza kjenner godt til situasjonen i Perez sin hjemby, hvor en stor del av arbeiderne på raffineriet har rusproblemer. For noen år siden ble det solgt kokain til arbeiderne til gibort-pris – en vanlig strategi for å skape avhengighet og øke narkotikasalget.

Om Monterrey føles usikkert, så er det ingen ting i forhold til Julia Perezs hjemby. Hun forteller at all ferdsel inn og ut av byen kontrolleres av Los Zetas. Gutter helt ned i tolvårsalderen jobber som informanter for dem, det er fristende med lettjente penger. Folk er redde. For et par år siden stengte de siste barene og restaurantene. Etter klokka ni er det ingen ute på gatene.

Av og til arrangerer kriseteamet brigader som besøker denne typen byer. Jobben er forebyggende. De besøker skoler og forsamlingshus for å informere om at de finnes og hva som kan gjøres i krisesituasjoner. Da er det viktig å være på vakt.

– Før var det enda verre, vi hadde ikke en gang politi. Bevæpnede menn kontrollerte gatene, de kunne stoppe deg, be om identifikasjon, true deg, rane deg, det var helt vanlig. Det var et ingenmannsland, forteller Perez.

Hun har venner som har blitt drept av narkokartellene. Flere av pasientene har lidd samme skjebne. Hun kjenner også mødre som leter etter sine forsvunne barn som er blitt kidnappet av kartellene. Det er nå omkring 20 000 forsvunne i Mexico, nesten like mange som under diktaturet i Argentina (1976–1983). Det er et underrapportert problem, ingen snakker om de forsvunne ofre av narkokrigen, og myndighetene gjør heller ingenting for å finne dem.

– Min familie vet ikke så mye om jobben min, jeg tror de vil bekymre seg. Jeg har heldigvis et team som er profesjonelle som backer meg opp. Vi i kriseteamet er flinke til å ta vare på hverandre, sier den anonyme psykologen.

Voldsspiral

«Tre drept i Mexico på grunn av narkovold », «20 lemlestede lik funnet i en massegrav », «Ni drept på strippeklubb i Mexico », skriver norske tabloidaviser. Det som ikke kommer fram, er omfanget av narkovolden. Eller alvoret i situasjonen.

Men tallene sier sitt. Seks av sju land som topper statistikken over land med høyest drapstall i verden, ligger i Mellom- Amerika og Karibia, ifølge en rapport fra FN s kontor for narkotika og kriminalitet (UNODC) fra oktober 2011. De setter det i sammenheng med at regionen er den i verden med størst gap mellom fattig og rik. Det er altså farligere her enn i land som Irak.

Det som karakteriserer volden i Mexico, er at den er ute av kontroll, det er en krig uten regler og frontlinje. Det kan virke som om kartellene konkurrerer om hvem som har de grusomste torturmetodene og likvideringene.

– Svart humor er viktig. Vi kommer borti mange grusomme historier som forstyrrer nattesøvnen, skyter Cantú Garza inn. En av pasientene hans er ei kvinne som har lidd av store søvnproblemer siden de kidnappet og drepte sønnen hennes for et halvt år siden. Sønnen ringte og sa farvel mens han var i fangenskap, og de tvang henne til å høre på mens de torturerte og drepte ham.

BARNETEGNING: Politiet forfølger narkokartellet El Golfo. De slemme (los malos) skyter et barn på 10 år. Tegningen ble laget av et barn i en skoleklasse som kriseteamet besøkte. Oppgaven barna fikk var å tegne det de var redde for.

Teamet må ta mange forhåndsregler. Korrupsjonen har gått så langt at de ikke kan ha kontakt med politiet. De holder en svært lav profil og går helst ikke fram i media, for å unngå å bli identifiserte.

Feilslått krig mot narkotika

Bakgrunnen for at situasjonen i dag ligner en humanitær katastrofe, er kompleks. Mexico ble mellom 1929 og 2000 styrt av samme parti, Partido revolucionario institucional (PRI). Ved presidentvalget 1. juli i år vant de igjen makten. Mange er redde for at situasjonen med korrupsjon og vold bare skal bli verre med PRI tilbake ved makten.

– I afrikanske land har korrupsjon og organisert kriminalitet økt på grunn av fraværet av staten, mens i Mexico har det skjedd på grunn av statens deltagelse. PRI har vært så mye mer enn et politisk parti, det har fungert som institusjon som har hatt kontroll over

hele samfunnet, sier Edgardo Buscaglia, forsker ved Columbia University og en av verdens fremste eksperter på organisert kriminalitet.

Som det viktigste leddet i krigen mot narkotika annonsert av Felipe Calderon i 2006 ansatte regjeringen i underkant av 50 000 flere soldater i hæren for å bekjempe narkokartellene. Human Rights Watch er en av mange organisasjoner som mener det er helt feil å bruke militære i et slikt oppdrag, og viser til de mange tilfellene av drap og tortur begått av sikkerhetsstyrkene. Ifølge årsrapporten fra 2011 har det siden 2007 blitt åpnet etterforskning i 3671 saker på bakgrunn av anmeldelser av militære som har begått overgrep mot sivilbefolkningen, men så langt har bare 29 militære blitt stilt for retten og straffet. Det nærmer seg en straffefrihet på rundt 100 prosent.

«I stedet for å redusere volden, har Mexicos «krig mot narkotika» resultert i en dramatisk økning av drap, tortur og andre grusomme misbruk begått av sikkerhetsstyrkene som bare gjør klimaet av lovløshet og frykt verre i mange deler av landet», står det i en pressemelding fra Human Rights Watch.

– For hver drepte i narkokrigen må en regne med at rundt ti trenger psykologisk hjelp. Av disse utvikler 20 prosent psykiske problemer som gir utslag i depresjon, narkotika eller alkoholmisbruk, voldelig atferd og nervøsitet, sier Cantú Garza.

Myndighetene er tjent med at folket tror det drepes så få sivile som mulig for å vise at deres krig mot narkotika lykkes. De har hevdet at så godt som alle de drepte er involvert i den organiserte kriminaliteten. Dette gjør situasjonen enda verre for overlevende og familiemedlemmene til de drepte. I tillegg til traumer og sorg må de leve med å bli stigmatisert og mistenkeliggjort.

Narko på moten

I Mexico city kan en fortsatt gå rolig rundt i gatene uten å måtte tenke på faren for å komme midt i en skuddveksling eller bli kidnappet av et narkokartell. Men tabloidavisene gjør sitt til at det er vanskelig å glemme at volden ikke er langt unna. Bilder av lemlestedede, blodige lik pryder forsiden side om side med toppløse damer. Seriøse medier, derimot, rapporterer mindre og mindre om narkokrigen på grunn av den farlige situasjonen for reportere. Dette gjelder også internasjonale nyhetsbyråer. Ingen har egentlig oversikt over omfanget, og de offisielle tallene med 65 000 drepte de siste seks årene kan være for lave. Mexico er verdens farligste land for journalister.

Georgina Cárdenas, spesialist i kognitiv atferdsterapi og leder ved laboratoriet for cyberpsykologi ved Mexicos største offentlige universitet, Universidad Nacional Autónoma de México (UNA M), bekymrer seg for at voldsspiralen i samfunnet ikke følges opp med forebyggende tiltak. Det har utviklet seg en populærkultur i Mexico hvor spesielt unge gutter ser opp til narkobaronene. Narko er på moten.

KRISETEAMET: Psykiateren Gerardo Cantu Garza ville dra på oppdrag for Leger uten grenser og gi hjelp til kriserammede. Men han slapp å reise. Da narkokrigen kom Monterrey, startet han et kriseteam i sin egen hjemby: (fra venstre) Diana Veronica Garza Figueroa, Gerardo Cantu Garza, Martha Gilda Armendaris Estrada, Karen Ortegon Montemayor, Julia Perez og Zaila Gomez Gallegos.

- Kun en av ti som trenger hjelp, får det, og den hjelpen de får, er ofte ikke riktig. Staten gjør ikke oppgaven sin, sier Cárdenas.
- Mens budsjettene til hæren og politi øker i takt med volden, satses det ikke på forebyggende tiltak og utdanning.

Virtual Reality i Juárez

Laboratoriet har utviklet en teknikk som bruker Virtual Reality (VR) for å hjelpe voldsofre. Den ble først brukt som terapi for voldsofre i Mexico City. I 2010 innledet de samarbeid med universitetet i Ciudad Juárez på grensen til USA . Juárez er kjent som verdens farligste by. Virtual Reality har spesielt vært brukt i USA , og begynte med behandlingen av krigsveteraner fra Vietnam med posttraumatiske stresslidelser (PTSD). 300 ofre for den organiserte kriminaliteten i Juárez mottok hjelp gjennom VR-programmet i 2011. Hver pasient fikk mellom 12 og 14 behandlinger. Behandlingen har en suksessrate på hele 80 prosent.

I utgangspunktet ønsket de å gjøre en undersøkelse for å finne ut hvor mange som led av posttraumatiske stresslidelser. Men det skulle vise seg å være svært vanskelig å nærme seg befolkningen i Juárez, i seg selv et symptom på at noe var alvorlig galt.

- De var kritiske og innesluttede, og spurte om vi lovet å hjelpe dem dersom de fylte ut spørreskjemaene. Det hadde vi ikke ressurser til å love. Mange hadde også dårlige erfaringer med psykologer.

Tidligere undersøkelser viser at mellom 14 og 30 prosent av befolkningen i Juarez lider av PTSD.

- Det er motiverende å jobbe med Virtual Reality i terapien fordi vi ser at det gir så gode resultater. Men mange tror vi spiller dataspill, sier Cárdenas og ler. Hun tror at grunnen

til at VR ikke er så vanlig enda, er en kombinasjon av fordommer og at det er en kostbar behandlingsform.

For pasientene i Juarez utviklet de fire Virtual Reality-scenarier: En av dem er for de som har vært ofre for kidnapping. I en mørkt, dunkelt rom ser en et ødelagt bilde av en helgen, en mørk mann og en uoppredd seng. En annen er en skyteepisode fra gata. En hører skudd fra en tom gate, og det dukker opp noen menn som skyter fra en varebil. Militære og politi svarer på skuddsalvene. Pasienten kan selv bevege seg hvor han vil i disse scenarioene og dermed bestemme graden av eksponering. Instrumenter måler hvordan pasienten påvirkes, i tillegg til at pasienten svarer på et spørreskjema.

Minnemarkeringen utenfor kasinoet

Minnegudstjenesten i Monterrey er over. Et lite tog av mennesker går fra kirka til kasinoet. Det er bare så vidt trafikken er stoppet, biler kjører tett opptil de sørgende som bærer bilder av de omkomne. Foran kasinoet er det spikret opp kors med ofrenes navn. Uten sammenligning, men likevel: Jeg tenker på ettårsmarkeringen i forbindelse med massakren 22. juli 2011. Det ble holdt minnemarkeringer over hele landet. Tusenvis av nordmenn gikk i rosetog, statsministeren holdt tale.

VIRTUAL REALITY: En av terapeutene demonstrerer VR-teknologien som har vist å kunne gi gode resultater ved behandling av traumer etter skyting, vold og kidnapping.

Maks 500 hadde møtt opp i kirka til minnegudstjeneste, på markeringen utenfor kasinoet er det enda færre. En lokal gruppe spiller falskt, representanter fra et par menneskerettighetsorganisasjoner holder tale. Men ikke en øvrighetsperson er å se. Det kan virke som om ingen bryr seg. Aller minst myndighetene.

Utenfor kasinoet snakker jeg med et par kvinner som overlevde massakren i kasinoet. De ser litt kritisk på meg og har ikke så mye å si bortsett fra at de er glad de overlevde. I etterkant mottok de ingen hjelp, verken psykologisk eller økonomisk, ny jobb måtte de finne selv. De forteller at svært mange av de overlevende arbeiderne er dratt til USA.

- De er redde, sier Karen Ortegon Montemayor, psykolog i kriseteamet. Hun mener redsel er forklaringen på hvorfor så få møtte opp på minnemarkeringen. En annen ting er at det har blitt dagligdags. Den dagen vi drar fra Monterrey, får vi høre på nyhetene at 25 mennesker er blitt drept det siste døgnet. Igjen sitter de etterlatte; enker, foreldreløse, barnløse. Sårene må de sannsynligvis selv finne ut hvordan de skal få til å gro. Mexico trenger ikke bare flere engasjerte psykologer og psykiatere som Georgina Cárdenas og Gerardo Cantú Garza. Landet trenger forebyggende tiltak slik at unge mennesker ikke rekrutteres og finner det lukrativt å jobbe for narkokartellene.
- Vi burde hatt konfliktløsning som fag i grunnskolen, sier Georgina Cárdenas.

LES OGSÅ

Epilog

Etter et brutalt overfallsran døde broren til Julia Perez, en av psykologene som er intervjuet i reportasjen. Dette skjedde den 18. oktober 2012, like etter at Tidsskriftets reporter forlot Mexico.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 50, nummer 1, 2013, side 26-33

TEKST:

Lisbet Jære

FOTO:

Alfredo Durante